

**SOCIALE INFORMATIEVERWERKING
BIJ LVB JONGEREN BINNEN JUSTITIE:
WELKE SOCIALE SITUATIES LEIDEN TOT PROBLEMEN?**

*Irene van Bokhoven¹
Maroesjka van Nieuwenhuijzen²
Petri Embregts³
Aart Vriens⁴
Walter Matthys⁵*

Hoewel een groot aantal jongeren met een licht verstandelijke beperking binnen het justitiële systeem verblijft, ontbreekt het de professionals aan kennis over deze groep. Het is noodzakelijk dat jongeren met een LVB tijdig worden herkend als bijzondere groep, zodat in een vroeg stadium de juiste begeleiding en behandeling geboden kan worden die aansluit op hun vaardigheden en beperkingen. In dit artikel wordt de ontwikkeling beschreven van een diagnostisch instrument voor jongeren met een LVB binnen het justitiële systeem, waarmee de competenties en beperkingen van deze groep jongeren in kaart kunnen worden gebracht.

Inleiding

Jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) hebben problemen zich aan te passen in sociale situaties in relatie met anderen. Zij vertonen meer agressieve gedragsproblemen (Dekker, Koot, Van der Ende, & Verhulst, 2002), en laten vaker antisociaal en delinquent gedrag zien dan hun leeftijdsgenoten met gemiddelde intelligentie (Douma, Dekker, De Ruiter, Tick, & Koot, 2006). Daarnaast tonen zowel nationale als internationale studies aan dat bijna 30 tot 40 % van de jongeren met een LVB een psychiatrische stoornis heeft (Stoll, Bruinsma, & Konijn, 2004; Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, & Matthys, 2006). Bovendien komen veel van de jongeren met een LVB en gedragsproblematiek uit multi-problem gezinnen (De Beer, 2010; Dekker & Koot, 2003; Drost, 2010; VOBC LVG, 2009).

Een groot aantal van deze jongeren komt terecht in het justitiële systeem. In geval van ernstige problematiek en crisissituaties kan de kinderrechter een machtiging Gesloten Jeugdzorg opleggen voor behandeling in gesloten setting (civielrechtelijke plaatsing). Wanneer een strafbaar feit wordt gepleegd, kan de kinderrechter een straf opleggen zoals jeugddetentie in een justitiële jeugdinstelling (JJI), of een maatregel opleggen voor behandeling. In het laatste geval wordt gesproken van plaatsing in een inrichting voor jeugdigen (PIJ) (strafrechtelijke plaatsing).

¹ Post doc onderzoeker Ontwikkelingspedagogiek, VU Amsterdam; correspondentie adres: Dr. I. van Bokhoven, i.van.bokhoven@vu.nl, Ontwikkelingspedagogiek, VU Amsterdam, Van der Boechorststraat 1, 1081 BT Amsterdam.

² Senior Onderzoeker Ontwikkelingspedagogiek, VU Amsterdam.

³ Hoogleraar Klinische & Ontwikkelingspsychologie, Tranzo, Tilburg University, Directeur Behandelinnovatie en Wetenschap, Dichterbij en Lector Zorg voor mensen met een verstandelijke beperking Hogeschool Arnhem en Nijmegen.

⁴ GZ-psycholoog, De Bascule, Academisch centrum voor kinder- en jeugdpsychiatrie.

⁵ Hoogleraar Agressie bij kinderen, Kinder- en Jeugdpsychiatrie, UMC Utrecht.

Er is weinig bekend over de prevalentie van jongeren met een LVB binnen het justitiële systeem. Twee internationale studies rapporteren percentages van 34% voor jongvolwassen mannen (Herrington, 2009) en 70% voor adolescenten in jeugddetentie (Kroll et al., 2002). Voor de Nederlandse situatie zijn er indicaties dat de prevalentie ligt tussen de 35% (in JJI; Spaans, 2005) en 45% (PIJ maatregel; Brand & Van den Hurk, 2008; Lenssen, 2000). Recent literatuuronderzoek naar de prevalentie van mensen met een LVB in justitiële instellingen geeft geen exacte cijfers, maar concludeert dat jongeren met een LVB oververtegenwoordigd zijn in het Nederlandse justitiële systeem (Kaal, 2010). Daarnaast zijn er binnen de Gesloten Jeugdzorg ruim 1400 plaatsen beschikbaar, waarvan 342 specifiek voor jongeren met een LVB (Jeugdzorg Plus, 2010). Dit betekent dat ongeveer een kwart van de jongeren in JeugdzorgPlus een LVB heeft. Dit is vergelijkbaar met het percentage jongeren met een LVB dat voorheen in een JJI verbleef vanwege een crisisplaatsing (19%; Boendermaker, Eijgenraam, & Geurts, 2004).

Hoewel de groep jongeren met een LVB binnen het justitiële systeem de afgelopen jaren sterk is toegenomen, zijn de specifieke zorgvoorzieningen waar deze groep behoefte aan heeft hier nog niet op aangepast. Het ontbreekt professionals binnen zowel het strafrechtelijk kader als binnen de gesloten jeugdzorg aan kennis en deskundigheid wat betreft jongeren met een LVB. Daarnaast is er een tekort aan expertise op het gebied van adequate interventies, welke nodig is voor het begeleiden van jongeren met een LVB en gedragsproblemen (Algemene Rekenkamer, 2007; Gezamenlijke Inspecties, 2007; Raad voor de Straftoepassing en Jeugdbescherming, 2011). Bovendien is het regime niet gericht op mensen met een verstandelijke beperking en andere problematiek, en wordt er geen standaard screening naar LVB gedaan. Hierdoor wordt de LVB niet tijdig herkend en krijgen zij daardoor niet altijd de juiste begeleiding en behandeling (Raad voor de Straftoepassing en Jeugdbescherming, 2008, 2011; Kaal, Van Ooyen-Houben, Ganpat, & Wits, 2009). De Raad voor de Straftoepassing en Jeugdbescherming heeft dan ook herhaaldelijk geconcludeerd dat expertise en een aangepast milieu nodig is voor jongeren met een LVB in gesloten instellingen (2008, 2011).

Het is noodzakelijk dat jongeren met een LVB tijdig worden herkend als bijzondere groep, zodat in een vroeg stadium de juiste begeleiding en behandeling geboden kan worden, die aansluit op hun vaardigheden en beperkingen. Om een licht verstandelijke beperking te herkennen volstaat een intelligentieonderzoek niet; andere diagnostische instrumenten zijn nodig om vaardigheden en beperkingen vast te stellen, met name op het gebied van het sociaal aanpassingsvermogen. Momenteel lopen er diverse onderzoeken naar screeningsinstrumenten waarmee op een snelle manier een indicatie verkregen kan worden voor het hebben van een LVB (o.a. bij de Universiteit van Amsterdam door Xavier Moonen en collega's en door Annematt Collot d'Escury). Een indicatie voor een LVB geeft echter nog geen aanknopingspunten voor de behandeling. Er is in de praktijk grote behoefte aan een diagnostisch instrument dat vaardigheden en beperkingen kan vaststellen en daarmee ook aanwijzingen geeft voor behandeling. Het doel van dit project is het ontwikkelen van een diagnostisch instrument voor jongeren met een LVB binnen het justitiële systeem, waarmee de competenties en beperkingen van deze jongeren op het gebied van sociale informatieverwerking (SIV) in kaart kunnen worden gebracht.

Kenmerken van LVB

Tot voor kort werden mensen met een LVB slechts gekenmerkt door hun IQ, maar de laatste twee decennia wordt het adaptief functioneren algemeen geaccepteerd als een evenzo belangrijk kenmerk van LVB. Volgens de definitie van de American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD; Shalock et al., 2010) hebben mensen met een LVB beperkingen in zowel cognitief als adaptief functioneren (communicatie, sociale vaardigheden en vaardigheden om zelfstandig te wonen). In de Nederlandse situatie is sprake van een licht verstandelijke beperking bij

een IQ tussen de 50 en 70 of bij een IQ tussen de 70 en 85, mits daarbij beperkingen aanwezig zijn in het sociale aanpassingsvermogen (Jansen, Leeman, & Verstegen, 2009; Ministerie van VWS, 2006).

Om sociaal adaptief te kunnen functioneren zijn complexe sociaal-cognitieve vaardigheden nodig. Uitgebreid onderzoek bij normaal begaafde jongeren heeft aangetoond dat de mate waarin jongeren adaptief of problematisch sociaal gedrag vertonen, afhangt van een aantal sociaal-cognitieve processen, zogenaamde sociale informatieverwerking (SIV) (o.a. Crick & Dodge, 1994; Dodge & Pettit, 2003). In een sociale situatie wordt sociale informatie waargenomen en gedrag van anderen geïnterpreteerd. Vervolgens worden oplossingen voor een probleem gegenereerd. Na evaluatie wordt een oplossing geselecteerd en uitgevoerd. Elke stap heeft invloed op de volgende en het verloop van deze processen hangt af van eerdere ervaringen en emoties. Verstoringen in dit proces leiden tot problematisch functioneren.

Inadequate SIV blijkt ook een belangrijke rol te spelen bij het ontstaan van gedragsproblemen van jongeren met een LVB (Leffert & Siperstein, 1996; Van Nieuwenhuijzen et al., 2009a). Jongeren met een LVB verschillen van hun leeftijdgenoten in SIV; ze nemen meer negatieve informatie waar, en hebben minder assertieve, maar meer submissieve en agressieve probleem oplossingsvaardigheden (Van Nieuwenhuijzen et al., 2004, 2005). Bovendien kan agressief en externaliserend gedrag van jongeren met een LVB voorspeld worden door waarnemen van negatieve informatie, vijandige intentie attributie, agressieve responsgeneratie, negatieve evaluatie van assertieve responsen en een gebrek aan inhibitie (Embregts & Van Nieuwenhuijzen, 2009; Van Nieuwenhuijzen et al., 2006, 2009a, 2009b).

Diagnostisch Instrument

Omdat gebleken is dat SIV een rol speelt bij het ontstaan van agressieve gedragsproblemen en de SIV-theorie duidelijke aanknopingspunten biedt voor diagnostiek en behandeling, is het van belang om in de diagnostiek aandacht te besteden aan SIV. Kinderen hebben dagelijks met sociale problemen te maken, zoals het niet uitgenodigd worden op een feestje, door een ander kind geduwd worden of verliezen bij een spel. Deze situaties van benadeling en competitie zijn voor kinderen met gedragsstoornissen een groot probleem (Matthys et al., 2001). In de traditie van onderzoek naar de SIV-theorie, worden sociale informatieverwerking en probleemoplossingsvaardigheden dan ook meestal vastgesteld door vragen te stellen over hypothetische probleemsituaties. De problematische situaties worden meestal hardop voorgelezen via audio- of videovignetten, of worden door plaatjes uitgebeeld. Deze procedures geven informatie over SIV en sociale probleemoplossingsvaardigheden van kinderen door hen te laten reflecteren op hun gedrag in de sociale context met leeftijdgenoten. Onderzoek met kinderen en jongeren met een LVB waarin videovignetten zijn gebruikt om het echte leven zoveel mogelijk na te bootsen, heeft aangetoond dat de uitgebeelde situaties in videovignetten samenhangen met geobserveerde realistische probleemsituaties (Van Nieuwenhuijzen et al., 2005). Tevens heeft onderzoek aangetoond dat deze methode onderscheid kan maken tussen kinderen en jongeren met een LVB en normaal begaafde jongeren in de leeftijd van 10-14 jaar (Van Nieuwenhuijzen et al., 2004).

Met het instrument dat Van Nieuwenhuijzen en collegae hebben gebruikt is het mogelijk om de SIV-stappen en sociale probleemsituaties te onderscheiden voor kinderen en jongeren met een LVB. Voor behandeldoelinden is het echter ook van belang om kennis te verkrijgen over de individuele competenties van jongeren aangaande de SIV. Omdat kinderen en jongeren met een LVB selectieve aandachtsproblemen hebben als de eisen van een taak of het aantal taken toeneemt (Tomprowski & Tinsley, 1997) veronderstellen we dat: 1) hypothetische situaties moeten variëren in de hoeveelheid en moeilijkheid van de gepresenteerde informatie in de hypothetische situaties, en 2) taken moeten worden toegevoegd die basisvaardigheden meten, die nodig zijn voor of gerelateerd zijn aan het

verwerken van sociale informatie. Met deze twee veronderstellingen is de Sociale Informatie VerwerkingsTest (SIVT) ontwikkeld (Scheepmaker, Vriens, & Van Nieuwenhuijzen, 2008). Onderzoek naar dit instrument laat zien dat het onderscheid maakt tussen kinderen en jongeren met en zonder LVB in de leeftijd van 8 tot 13 jaar (Van Nieuwenhuijzen, Vriens, Scheepmaker, Smit, & Porton, 2011) en dat de cognitieve vaardigheden gerelateerd zijn aan SIV (Van Nieuwenhuijzen & Vriens, 2011). Kinderen met een LVB worden gekenmerkt door het gebruik van interpretaties bij het encoderen van informatie, een klein response repertoire, positieve evaluatie van submissieve maar geen assertieve oplossingen, en selectie van agressieve oplossingen. Bovendien hebben ze meer problemen met perspectief nemen, probleem herkenning, interpretatie in het algemeen, inhibitie, werkgeheugen en emotie herkenning, dan kinderen zonder een LVB.

Huidige studie

De SIVT als diagnostisch instrument lijkt dus veelbelovend te zijn voor het vaststellen van vaardigheden van kinderen en jongeren met een LVB. Voor gebruik in het justitiële systeem behoeft het echter een aantal aanpassingen. De jongeren binnen het justitiële systeem verschillen op een aantal punten van de deelnemers van voorgaande studies waar gebruik werd gemaakt van de SIVT, vooral in leeftijd, aard van gedragsproblematiek en sociale context. De belangrijkste aanpassing betreft de hypothetische situaties. Zowel jongeren met als jongeren zonder een LVB moeten zich in de uitgebeelde situaties herkennen om zich te kunnen inleven en te kunnen aangeven hoe zij in een dergelijke situatie zouden reageren. De videofragmenten in de SIVT zijn ontwikkeld voor kinderen op basis van onderzoek naar probleemsituaties (Matthys, Maassen, Cuperus, & Van Engeland, 2001). Vanwege de specifieke ontwikkelingstaken in de adolescentie (De Wit, Van der Veer, & Slot, 1995), kan verwacht worden dat jongeren in de huidige studie sociale problemen ervaren in ander soort situaties. Daarom is in deze studie onderzocht welke thema's en sociale situaties problemen opleveren voor deze specifieke doelgroep door interviews af te nemen bij jongeren en hun behandelaars. De onderzoeksvraag luidt: „Welke thema's en sociale situaties leiden tot problemen bij jongeren met en zonder LVB in JJI, JeugdzorgPlus en forensische jeugdpsychiatrie?“ Vervolgens zijn op basis van deze interviews probleemsituaties uitgebeeld in videofragmenten.

Methode

Respondenten

Om een goed beeld te krijgen van de sociale situaties waar jongeren binnen het justitiële systeem, met of zonder een LVB, problemen in ervaren werden individuele interviews gehouden met: 1) jongeren tussen de 12-18 jaar, met en zonder een LVB, die op dat moment in behandeling waren binnen JJI, JeugdzorgPlus of forensische psychiatrie, en 2) gedragsdeskundigen van deze instellingen. In totaal werden er 12 jongeren geïnterviewd in de leeftijd van 14 t/m 18 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 15,8 jaar, waarvan 6 meisjes in behandeling waren bij de Lindenhorst (JeugdzorgPlus instelling), 3 jongens bij Amsterbaken (JJI), en 3 jongens op de afdeling Forensische jeugdpsychiatrie van de Bascule. Daarnaast werden er drie gedragsdeskundigen geïnterviewd van de drie instellingen waar de jongeren verbleven.

Meetinstrumenten

Om antwoord te krijgen op de onderzoeksvraag werden individuele halfgestructureerde interviews afgenomen op basis van een interviewschema met de onderdelen: 1) antecedent, 2) gedrag, en 3) context. In de interviews werd de jongeren gevraagd: „Wat zijn situaties met anderen waarin jij erg boos kunt worden of waarvan je uit je dak kunt gaan?“ Tijdens het interview werd zodanig doorgevraagd dat steeds helder was wat de antecedent en het gedrag van de geïnterviewde was. Daarnaast werd deze vraag gesteld voor zowel situaties binnen de instelling waarin zij verblijven (met

groepsleiding, leerkracht of met leeftijdsgenoten), als situaties thuis (met ouders en broers of zussen) en buitenshuis.

Procedure

De jongeren werden geworven door in de jongerenraad van de betreffende instelling mondelinge en schriftelijke informatie te geven over het onderzoek. Uiteindelijk gaven 12 jongeren toestemming voor deelname aan het onderzoek. Daarnaast is van iedere instelling één gedragsdeskundige mondeling benaderd voor een individueel interview; alle drie de gedragsdeskundigen gaven toestemming voor deelname. Na de gegeven toestemming werd via de gedragsdeskundigen een afspraak gemaakt met de jongeren voor een individueel interview. Het interview vond plaats in de instelling waar de jongere verbleef en duurde gemiddeld een half uur. De interviews werden opgenomen met een voice-recorder en nadien getranscribeerd voor verdere verwerking. De afname, transcriptie en scoring van de interviews werd gedaan door een getrainde interviewer (1e auteur van dit artikel), analoog aan de methode gebruikt in Embregts & Hendriks (2011). Van de 12 interviews met de jongeren waren er uiteindelijk 11 bruikbaar omdat in één interview geen bruikbare situaties beschreven werden.

Analyse

De individuele interviews werden getranscribeerd en verwerkt volgens het interviewschema met de onderdelen antecedent, gedrag en context. Op deze manier werden per respondent een aantal tekstfragmenten gegroepeerd en als sociale situatie gescoord, en opgedeeld in antecedent, gedrag en context. De situaties zijn vervolgens geordend naar thema en subthema. Tot slot werd over alle respondenten, zowel jongeren als gedragsdeskundigen, de frequentie per (sub)thema weergegeven. Wanneer binnen één interview meerdere situaties onder één (sub)thema vielen, werd dit (sub)thema slechts één keer meegeteld. Om tot een betrouwbare scoring te komen, zijn de situaties geordend naar thema en subthema door een tweede onderzoeker (2e auteur van dit artikel). Na onafhankelijke scoring van beide onderzoekers, werd een overeenstemming van 75,5% behaald (40 van de 53 situaties), en na discussie werd uiteindelijk volledige onderlinge consensus verkregen over alle situaties.

Resultaten

Uit de transcripties zijn uiteindelijk 53 sociale probleemsituaties naar voren gekomen waarin de jongeren en gedragsdeskundigen rapporteren dat de jongeren inadequaat gedrag laten zien. De situaties konden onderverdeeld worden in drie hoofdthema's en een aantal subthema's (zie Tabel 1). Onder het thema „autoriteit“ vallen situaties waarin jongeren moeite hebben met de interactie met volwassenen in het algemeen, zoals brutaal of ongepast gedrag in interactie met volwassenen. Daarnaast worden veel situaties genoemd waarin de jongere moeite heeft met de opgelegde of afgesproken regels en zich daar tegen verzet. Als derde worden situaties genoemd waarin de jongere een taak moet overnemen van een ander en het hiermee niet eens is. Tot slot worden situaties genoemd waarin de jongere zich niet begrepen voelt door de volwassene, omdat hij bijvoorbeeld ten onrechte straf krijgt. Het thema „autoriteit“ wordt vooral gekenmerkt door het omgaan met regels.

Onder het thema „omgaan met leeftijdgenoten“ vallen situaties waarbij het gaat om het bij de groep willen horen, het bepalen van de hiërarchie in de groep en het onder druk gezet worden. Jongeren laten inadequaat gedrag zien wanneer anderen over hen smoezen of naar hen kijken met een afkeurende blik. Daarnaast ontstaat er een probleem als jongeren uitgedaagd worden door duwen en agressief gedrag, en als zij onder druk worden gezet door leeftijdgenoten. Het thema „respect“ wordt gekenmerkt door situaties waarin jongeren persoonlijk gekrenkt worden door opmerkingen van leeftijdgenoten over hun uiterlijk, of over hun familie. Daarnaast vallen onder dit thema situaties waarin jongeren zich niet erkend voelen door volwassenen.

Videofragmenten

Op basis van de meest voorkomende (sub)thema's en genoemde situaties is tijdens twee discussiebijeenkomsten met het onderzoeksteam voor elk thema een passende sociale situatie bedacht. Daarbij waren drie overwegingen van belang. Ten eerste is het doel van het instrument te differentiëren in sociaal aanpassingsvermogen tussen jongeren met en zonder een LVB in het justitiële systeem. Daarom hebben we situaties geselecteerd die niet extreem specifiek zijn voor een groep, maar waarin beide groepen een sociaal probleem kunnen ervaren. Omdat deze groepen in de hoofdstudie ook vergeleken worden met een controlegroep buiten het justitiële systeem, moeten de situaties ook voor die groep herkenbaar zijn. Ten tweede moeten er situaties geselecteerd worden die in relatie zijn tot zowel leerkrachten, als tot ouders en leeftijdgenoten, waarin alle groepen zich kunnen herkennen. Situaties waarin groepsleiding een rol speelt zijn dus niet geschikt vanwege de specificiteit van de context. Tot slot was het nodig om twee seksespecifieke situaties te selecteren, omdat sommige situaties alleen door meisjes werden genoemd. Vervolgens zijn deze situaties nogmaals voorgelegd aan de gedragsdeskundigen van de betrokken instellingen. In Tabel 2 staan de definitieve situaties per thema beschreven.

Tabel 1 Aantal respondenten en voorbeeldsituatie per (sub)thema

Thema	Subthema	Aantal respondenten	Voorbeeldsituatie
Autoriteit	Algemeen	3	Meisje heeft ruzie met ouders en reageert brutaal.
	Moeite met regels	6	Ouders stellen regels en jongere houdt zich hier niet aan.
	Gevraagde taken niet willen uitvoeren	2	Jongen wordt gevraagd een taak voor iemand anders te doen en weigert dit.
	Onbegrip bij volwassene	4	Jongen wordt ten onrechte de klas uitgestuurd en wordt boos.
Omgaan met leeftijdgenoten	Ergens bij willen horen	2	Er wordt steeds gesmoesd over een nieuw meisje in de groep. Meisje wordt boos.
	Hiërarchie	5	Jongen reageert agressief, door uitdaaggedrag van anderen (duwen, slaan en stompen).
	Onder druk gezet worden	5	Meisje wordt verlinkt door leeftijdgenoten, terwijl ze iets niet gedaan heeft.
Respect	Persoonlijke krenking	5	Leeftijdgenoten maken opmerkingen over uiterlijk.
	Geen respect voor familie	2	Leeftijdgenoten maken opmerkingen over familie.
	Niet erkend worden door volwassene	5	Tijdens amicaal gesprek wordt jongere opeens op plaats gezet door volwassene.

Tabel 2. Beschrijving van de videofragmenten per thema

Thema	Subthema	Videofragmenten
Autoriteit	Moeite met regels	Uitgaan: Moeder en dochter hebben net afgesproken dat dochter vanavond niet uit mag. Als er een sms-je binnenkomt wil de dochter toch gaan, maar moeder herinnert haar aan de afspraak.
	Onbegrip	Rumoer: Achter de rug van de leraar is veel rumoer in de klas over een telefoon. Een jongen probeert op te letten, maar net als de leraar zich omdraait, heeft de jongen de telefoon in zijn hand. De jongen wordt ten onrechte de klas uitgestuurd.
Leeftijdgenoten	Hiërarchie	Weekend (jongens): In een groep wordt gelachen en gedold. Een jongen staat er een beetje buiten en probeert mee te doen. Na een grap lacht hij mee. Dan wordt hij door een meisje hard geduwd terwijl ze roept „Wat sta jij nou te lachen“. Nagellakken (meisjes): Tijdens een beauty moment bij iemand thuis lakken drie meisjes de nagels van een meisje A (die er erg zelfingenomen bijzit). Meisje A zegt over een van de meisjes „Goh, ze lijkt mijn slaafje wel“.
	Onder druk	Telefoon: Als de leraar de klas uit is, pakt een meisje zijn telefoon en maakt hem kapot. Als de leraar terugkomt en vraagt wie dat gedaan heeft, wijst de dader een ander meisje aan. Zij moet zich gaan melden.
Respect	Leeftijdgenoten: Familie	Vet: 2 jongens kijken naar een filmpje op de telefoon en vinden iets „vet“. Een andere jongen vraagt wat er vet is. Als hij geen antwoord krijgt, zegt hij „Weet je wat vet is? Je moeder!“
	Volwassenen: Erkenning	Voetbal (jongens): Een jongen en een leraar praten over de wedstrijd van gisteren. In zijn enthousiasme doet de jongen een overtreding voor waarbij hij de leraar aanraakt. Dan gaat de leraar opeens op zijn strepen staan en zet de jongen op zijn plaats. Vraag (meisjes): In de klas in het onderwerp seksualiteit besproken. Een meisje gaat na de les naar de lerares om nog een vraag te stellen over „de eerste keer“, in amicale sfeer. Ze vraagt opeens aan de lerares: „Hoe oud was u toen u het voor de eerste keer deed?“. Dit overvalt de lerares en zet het meisje op haar plaats.

Na onderlinge consensus tussen het onderzoeksteam en de gedragsdeskundigen over de herkenbaarheid van en het aantal uit te beelden situaties is in samenwerking met een regisseuse in opleiding aan de Nederlandse Film en Televisie Academie (NFTA) voor elk van deze situaties een filmscript geschreven, inclusief een overzicht van de te maken shots. Nadat een oproep op internet was geplaatst, waarop acteurs konden reageren, zijn 14 acteurs, 10 jongeren en 4 volwassenen met diverse etnische achtergronden, geselecteerd die tegen een vergoeding van € 5 per dag wilden meewerken aan het maken van de videofragmenten. Om de hypothetische situaties in de videofragmenten zo realistisch mogelijk te maken, zijn voorstellen van de acteurs voor wijzigingen in het script betreffende het taalgebruik veelal doorgevoerd. Dit alles heeft geleid tot acht professioneel

opgenomen videofragmenten waarin steeds een hypothetische situatie met drie bijbehorende mogelijke reacties worden uitgebeeld.

Conclusie

Dit onderzoek had als doel de belangrijkste sociale probleemsituaties voor jongeren in JJI, JeugdzorgPlus en forensische psychiatrie te achterhalen. De thema's blijken aan te sluiten bij de literatuur over ontwikkelingstaken van de adolescentie (De Wit et al., 1995; Lerner & Sternberg, 2004). Tijdens de adolescentie wordt een belangrijke ontwikkeling doorgemaakt in de relatie met leeftijdgenoten en volwassenen. De jongere zit in een overgangsfase van kindertijd naar volwassenheid, waarin hij steeds meer zoekt naar autonomie en zelfbepaling. Omdat de jongere hierin wordt begrensd door zijn ouders en leerkrachten, levert dit vaak strijd op rondom regels en afspraken. Tegelijkertijd verandert de relatie met de ouders en ontstaat er een nieuwe situatie. Hij moet zijn weg vinden in de relatie met volwassenen, die de adolescent nog niet altijd serieus zal nemen. Tijdens de adolescentie worden leeftijdgenoten steeds belangrijker voor de jongere. Jongeren willen relaties aangaan met leeftijdgenoten en ergens bij horen. Ook wordt in deze periode hun identiteit ontwikkeld en zijn ze in relatie met leeftijdgenoten kwetsbaar. Zo kunnen opmerkingen van leeftijdgenoten over het uiterlijk hen persoonlijk krenken. Voor een deel sluiten de bevindingen van dit onderzoek aan bij het onderzoek naar sociale probleemsituaties van kinderen in de schoolleeftijd waar „benadeeld worden door leeftijdgenoten“ een belangrijk thema is (Matthys et al., 2001).

De verwachting was dat de situaties anders zouden zijn dan die van de situaties in de SIVT vanwege leeftijdsverschillen, ernstigere gedragsproblematiek en context. De resultaten laten zien dat de situaties vooral verschillen vanwege leeftijdsgebonden thema's. Hoewel er situaties werden beschreven waarin de context verschillend is, zoals interactie met begeleiders, waren de thema's niet specifiek voor de context van justitiële systeem. Er werd slechts een enkele situatie beschreven die extremere gedragsproblematiek betrof. De problematiek die specifiek lijkt voor jongeren met een LVB is eveneens in meer of mindere mate van toepassing op jongeren zonder een LVB. Op basis van deze thema's en situaties zijn de acht hierboven beschreven videofragmenten gemaakt.

Toekomst

In september 2011 is de pilotstudie gestart waarin het aangepaste instrument bij 60 jongens en meisjes met en zonder LVB in de leeftijd van 12 tot 18 jaar wordt afgenomen. De jongeren zijn geselecteerd uit JJI Amsterbaken, JeugdzorgPlus instelling De Lindenhorst, en de afdeling Forensische jeugdpsychiatrie van de Bascule. Het doel van deze pilot studie is te onderzoeken of het materiaal aantrekkelijk en herkenbaar is voor jongeren met en zonder een LVB binnen het justitiële systeem, en of de verschillende reacties voldoende onderscheidend zijn. Tegelijkertijd wordt in deze studie gekeken naar relaties tussen SIV en gedrag. Op basis van deze studie kunnen nog aanpassingen worden gedaan aan het instrument. In het voorjaar van 2012 start de hoofdstudie bij 300 jongeren met en zonder een LVB uit instellingen binnen het justitiële systeem, en een controle groep van jongeren met en zonder een LVB buiten dit systeem. Het doel van die studie is om de validiteit van het instrument te bepalen, en relaties te onderzoeken tussen SIV, gedrag, en specifieke kenmerken (zoals kernovertuigingen, executieve functies).

Heeft u interesse in deelname aan het onderzoek in 2012? Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Irene van Bokhoven: I.van.Bokhoven@yu.nl, telefoon: 020-598 3654

De onderzoekers danken de jongeren van JeugdzorgPlus instelling De Lindenhorst, JJI Amsterbaken en de afdeling Forensische Jeugdpsychiatrie van de Bascule voor hun deelname aan de interviews, gedragsdeskundigen van bovengenoemde instellingen voor de werving van deze jongeren, Jacobine

Hogendoorn en Hanneke Wegter voor hun deelname aan de interviews en aan de klankbordgroep, Liseth Medema voor het regisseren en filmen van het materiaal, de acteurs voor hun rol in de videofragmenten, en student-assistent Wilma Mathurin voor haar hulp tijdens de ontwikkeling van het materiaal. Dit onderzoek is gefinancierd door Stichting Kinderpostzegels en Nationaal Initiatief Hersenen & Cognitie (NIHC)

Literatuurlijst

- Algemene Rekenkamer (2007). *Kopzorgen: Zorg voor jeugdigen met een lichte verstandelijke handicap en/of psychi(atri)sche problemen*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Beer, Y. de (2011). *De Kleine Gids: Mensen met een licht verstandelijke beperking*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Boendermaker, L., Eijgenraam, K., & Geurts, E. (2004). *Crisisplaatsingen in de opvanginrichtingen*. Utrecht: NIZW Jeugd.
- Brand, E. F. J. M., & Hurk, A. A. van den (2008). *10 jaargangen PIJ-ers: Kenmerken en veranderingen*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). A review and reformulation of social information processing mechanism in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*, 74-101.
- Dekker, M. C., Koot, H. M., Ende, J. van der, & Verhulst, F. C. (2002). Emotional and behavioral problems in children and adolescents with and without intellectual disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *43*, 1087-1098.
- Dekker, M. C., & Koot, H. M. (2003). DSM-IV disorders in children with borderline to moderate intellectual disability. II: Child and family predictors. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, *49*, 923-931.
- Dodge, K. A., & Pettit, G. S. (2003). A biopsychosocial model of the development of chronic conduct problems in adolescence. *Developmental Psychology*, *39*, 349-371.
- Douma, J. C. H., Dekker, M. C., Ruiters, K. P. de, Tick, N. T., & Koot, H. M. (2007). Antisocial and delinquent behaviors in youths with mild or borderline disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, *112*, 207-220.
- Drost, J. (2010). *Maatschappelijke participatie door (jonge) mensen met een licht verstandelijke beperking: Langdurige problematische gezinssituaties; de outliers van de samenleving*. Leeuwarden: NHL Hogeschool.
- Embregts, P. J. C. M., & Hendriks, L. (2011). *Menslievende professionalisering in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking: Aansluiten bij cliënten en hun ouders*. Arnhem: HAN University Press.
- Embregts, P. J. C. M., & Nieuwenhuijzen, M. van (2009). Social information processing in boys with autistic spectrum disorder and mild to borderline intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, *53*, 922-931.
- Gezamenlijke inspecties (Inspectie jeugdzorg, Inspectie van het Onderwijs, Inspectie voor de Gezondheidszorg, Inspectie voor de Sanctietoepassing). (2007). *Veiligheid in justitiële jeugdinrichtingen: Opdracht met risico's*. Utrecht: Staatsuitgeverij.
- Herrington, V. (2009). Assessing the prevalence of intellectual disability among young male prisoners. *Journal of Intellectual Disability Research*, *53*, 397-410.
- Jansen, H., Leeman, M., & Verstegen, D. (2009). *Startdocument Kwaliteitskader Orthopedagogische Behandelcentra*. Utrecht: VOBC LVG.
- JeugdzorgPlus (2010). *JeugdzorgPlus capaciteit en zorgaanbod per zorggebied, overzicht juni 2010*. www.jeugdzorgplus.nl/publicaties
- Kaal, H. L. (2010). *Beperkt en gevangen? De haalbaarheid van prevalentie onderzoek naar verstandelijke beperking in detentie* (Cahier 2010-11). Den Haag: WODC.
- Kaal, H. L., Ooyen-Houben, M. M. J. van, Ganpat, S., & Wits, E. (2009). *Een complex probleem: Passende zorg voor verslaafde justitiabelen met co-morbide psychiatrische problematiek en een lichte verstandelijke handicap* (Cahier 2009-11). Den Haag: WODC.
- Kroll, L., Rothwell, J., Bradley, D., Shah, P., Bailey, S., & Harrington, R. C. (2002). Mental health needs of boys in secure care for serious or persistent offending: A prospective, longitudinal study. *The Lancet*, *350*, 1975-1979.
- Leffert J. S., & Siperstein G. N. (1996). Assessment of social-cognitive processes in children with mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, *100*, 441-455.

- Lenssen, S. A. M., Doreleijers, T. A. H., Dijk, M. E. van, & Hartman, C. A. (2000). Girls in detention: What are their characteristics? A project to explore and document the character of this target group and the significant ways in which it differs from one consisting of boys. *Journal of Adolescence*, 23, 287-303.
- Lerner, R. M., & Steinberg, L. (2004). *Handbook of adolescent psychology*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Matthys, W., Maassen, G. H., Cuperus, J. M., & Engeland, H. van (2001). The assessment of the situational specificity of children's problem behavior in peer-peer context. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42, 413-420.
- Ministerie van VWS (2006). *Brief staatssecretaris over Indicatiestelling licht verstandelijk gehandicapte (LVG) jeugdigen. Tweede Kamer 2005-2006, 29 815, nr. 79*. Den Haag: Sdu.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Bijman, E. R., Lamberix, I. C. W., Wijnroks, L., Orobio de Castro, B., Vermeer, A., & Matthys, W. (2005). Do children do what they say? Responses to hypothetical and real-life social problems in children with mild intellectual disabilities and behaviour problems. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49, 419-433.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., & Matthys, W. (2006). *LVG jeugdigen: Specifieke problematiek en behandeling*. Utrecht: Universiteit Utrecht / Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., Valk, I. van der, Wijnroks, L., Vermeer, A., & Matthys, W. (2006). Do social information processing models explain aggressive behaviour by children with mild intellectual disabilities in residential care? *Journal of Intellectual Disability Research*, 50, 801-812.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., Aken, M. A. G. van, & Matthys, W. (2009b). Impulse control and aggressive response generation as predictors of aggressive behaviour in children with mild intellectual disabilities and borderline intelligence. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 233-242.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., Wijnroks, L., Vermeer, A., & Matthys, W. (2004). The relations between intellectual disabilities, social information processing, and behavior problems. *European Journal of Developmental Psychology*, 1, 215-229.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., Wijnroks, L., Vermeer, A., & Matthys, W. (2009a). Social problem solving and mild intellectual disabilities: Relations with externalizing behavior and therapeutic context. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 114, 42-51.
- Nieuwenhuijzen, M. van, & Vriens, A. (2011). *Social information processing in children with mild intellectual disabilities: The development of a diagnostic instrument*. Poster presented at the SRCDD, Montreal, Canada.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Vriens, A., Scheepmaker, M., Smit, M., & Porton, E. (2011). The development of a diagnostic instrument to measure social information processing and its precursors in children with mild to borderline intelligence. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 358-370.
- Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (2008). *Gedetineerden met een verstandelijke beperking: Advies 15 mei 2008*. Den Haag: RSJ.
- Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (2011). *Zorg voor ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren: Advies 6 juni 2011*. Den Haag: RSJ.
- Schalock, R. L., Borthwick-Duffy, S. A., Bradley, V. J., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., Craig, E. M., . . . Yeager, M. H. (2010). *Intellectual disability: Definition, classification and systems of supports* (11th Edition). Washington, DC: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Scheepmaker, M. J. M., Vriens, A., & Nieuwenhuijzen, M. van (2008). *Handleiding van de Sociale Informatie Verwerkings Test (SIVT)*. Duivendrecht: De Bascule; Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Spaans, E. (2005). *Een IQ puntje meer of minder...? Prevalentie-onderzoek licht verstandelijk gehandicapten in de justitiële jeugdinrichtingen*. DJI, intern rapport
- Stoll, J., Bruinsma, W., & Konijn, C. (2004). *Nieuwe cliënten voor bureau jeugdzorg? Jeugdigen met meervoudige problemen waaronder een lichte verstandelijke beperking en instrumenten voor herkenning en signalering*. Utrecht: NIZW.
- Tompsonski, P. D., & Tinsley, V. (1997). Attention in mentally retarded persons. In W.E. MacLean (Ed.), *Ellis' handbook of mental deficiency, psychological theory and research* (pp. 219-244). Mahwah, N.J.: Erlbaum.
- VOBC LVG (2009). *Houvast voor gezinnen met beperkte sociale redzaamheid. Nieuwsbrief november 2009*. Utrecht: VOBC-LVG Vereniging Orthopedagogische BehandelCentra/Stichting Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Wit, J. de, Veer, G. van der, & Slot, N. W. (1995). *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: Uitgeverij Intro.